आदर्श-प्रश्नपत्रम् - 2023-24

कक्षा - दशमी

संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्)

कोड् सङ्ख्या - 119

समयः – 3 होराः **पूर्णाङ्काः - 80**

सामान्यनिर्देशाः –

1. कृपया सम्यक्तया परीक्षणं कुर्वन्तु यत् अस्मिन् प्रश्नपत्रे 12 पृष्ठानि मुद्रितानि सन्ति।
2. कृपया सम्यक्तया परीक्षणं कुर्वन्तु यत् अस्मिन् प्रश्नपत्रे 18 प्रश्नाः सन्ति।
3. अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः भागाः सन्ति।

'क' भागः	:	**अपठितावबोधनम्**	**10 अङ्काः**
'ख' भागः	:	**रचनात्मककार्यम्**	**15 अङ्काः**
'ग' भागः	:	**अनुप्रयुक्तव्याकरणम्**	**25 अङ्काः**
'घ' भागः	:	**पठितावबोधनम्**	**30 अङ्काः**

4. प्रत्येकं भागम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि।
5. उत्तरलेखनात् पूर्वं प्रश्नस्य क्रमाङ्कः अवश्यं लेखनीयः।
6. प्रश्नस्य क्रमाङ्कः प्रश्नपत्रानुसारम् एव लेखनीयः।
7. सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि।
8. प्रश्नानां निर्देशाः ध्यानेन अवश्यं पठनीयाः।

‘क’ भागः
अपठितावबोधनम् (10 अङ्काः)

1.	*** अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत –** आदिकालादेव अस्माकं देशः भारतं जगति प्रसिद्धम् अस्ति। भारतस्य प्रतिष्ठे द्वे- संस्कृतं संस्कृतिस्तथा। संस्कृतभाषा अस्य प्राचीनज्ञानविज्ञानयोः पोषिका महत्संस्कृतेः च संवाहिका अस्ति। कथ्यते अपि भारतीया संस्कृतिः संस्कृते एव निहिता वर्तते। विविधतायाम् एकता एव अस्माकं संस्कृतेः प्रधानम् अभिधानम्। यथा अत्र जनानां विविधाः सम्प्रदायाः, विविधाः भाषाः, पूजापद्धतयः वेशभूषाः च सन्ति परम् अनेकतायाम् अपि एकतायाः मधुरा धारा प्रवहति। न केवलम् एतावदेव अपितु अस्य देशस्य प्रकृतिः अपि विविधतां धारयति। अस्मिन् देशे सर्वे ऋतवः क्रमेण आगच्छन्ति। ते च वसन्तः ग्रीष्मः वर्षा शरद् हेमन्तः शिशिरः इति। अत्र भिन्नभिन्न-भाषाभाषिणः मतावलम्बिनः सर्वे भारतीयाः एकं राष्ट्रध्वजं नमन्ति एकं राष्ट्रगानं च गायन्ति। एते राष्ट्रिय-उत्सवान् सामाजिक-उत्सवान् च मिलित्वा आयोजयन्ति। भारतस्य वैशिष्ट्यमेतद् सर्वदा निरन्तरं च भवेद् इति सर्वैः भारतीयैः काम्यते। भारतं पुनः विश्वगुरुं कर्तुं सर्वे भारतीयाः प्रयतन्ते।	10
	अ. एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) प्राचीनज्ञानविज्ञानयोः पोषिका का भाषा ? (ii) अस्माकं देशे के क्रमेण आगच्छन्ति ? (iii) आदिकालादेव कः देशः जगति प्रसिद्धम् अस्ति ?	1x2=2
	आ. पूर्णवाक्येन लिखत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) भारतीयाः किं कर्तुं प्रयतन्ते? (ii) अस्माकं संस्कृतेः प्रधानम् अभिधानं किम् ? (iii) सर्वैः भारतीयैः किं काम्यते ?	2x2=4
	इ. अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत।	1
	ई. यथानिर्देशम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नत्रयम्) (i) ‘धारयति’ इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किं भवेत्? (क) विविधताम् (ख) एतावदेव (ग) केवलम् (घ) प्रकृतिः (ii) ‘प्रधानम्’ इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम्? (क) संस्कृतेः (ख) अभिधानम् (ग) विविधतायाम् (घ) एकता	1x3=3

(iii) 'अस्माकं देशः भारतं जगति प्रसिद्धम् अस्ति।' अत्र किं क्रियापदम्?

(क) भारतम् (ख) जगति

(ग) अस्ति (घ) देशः

(iv) 'विविधतायाम्' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?

(क) अनेकतायाम् (ख) एकतायाः

(ग) भारतीयाः (घ) सम्प्रदायाः

'ख' भागः

रचनात्मकं कार्यम् (15 अङ्काः)

2. *** भवतः अनुजः तनिष्कः पठनं त्यक्त्वा चलदूरभाषयन्त्रेण क्रीडने सर्वदा व्यस्तः भवति। तं पठनार्थं प्रेरयन् लिखितं पत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदैः पूरयित्वा पुनः लिखत –** ½x10=5

परीक्षाभवनात्
तिथिः ....

प्रिय (i) .... !
शुभाशीषः।

ह्यः एव मातुः (ii) .... प्राप्तम्। माता अद्यत्वे पठने तव (iii)............... दृष्ट्वा चिन्तिता अस्ति। त्वं पठनं त्यक्त्वा चलदूरभाषयन्त्रेण (iv) .... रतः भवसि। अर्धवार्षिक-परीक्षायाम् अपि तव (v) .... न्यूनाः आगताः। एतद् तु न (vi) ....। यद्यपि क्रीडनम् अपि (vii) .... आवश्यकं परं तत् शारीरिकं भवेत्। क्रीडनेन सह पठनम् अपि अत्यावश्यकम्। ये चलदूरभाषयन्त्रेण अत्यधिकं समयं वृथा यापयन्ति ते न केवलं (viii) .... अस्वस्थाः भवन्ति अपितु जीवने असफलाः अपि। अतः मम (ix) .... अस्ति यत् समयस्य महत्त्वम् अवगत्य (x) .... ध्यानेन पठ। मातृपितृचरणयोः मे प्रणामाः कथनीयाः।

तव अग्रजः,
मोहितः

मञ्जूषा

त्वम्, मानसिकरूपेण, पत्रम्, स्वास्थ्याय, अरुचिम्, तनिष्क, अङ्काः, क्रीडने, उचितम्,परामर्शः।

3. *** प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत –** 1×5=5

मञ्जूषा –

यज्ञपात्रम्, अग्निः, बालकाः, मन्त्रोच्चारणम्, विद्यालयः, श्रद्धया, आसनानि, तिष्ठन्ति, प्रज्वलति, भवनम्, पादपाः, यज्ञं कुर्वन्ति।

अथवा

*** निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत -** 1×5=5

"दिल्ली-विश्वपुस्तकमेलकम्"

मञ्जूषा

प्रतिवर्षम् , प्रगतिमैदान इति स्थले, फरबरी-मार्चमासे, विविधानि पुस्तकानि, आपणिकाः, आयोज्यते, जनसम्मर्दः, विभिन्नाः प्रकोष्ठाः, पुस्तकप्रेमिणः, साहित्यिक-गोष्ठ्यः, भवन्ति, सांस्कृतिककार्यक्रमाः, अल्पमूल्येन।

4. *** अधोलिखितां कथां मञ्जूषायाः सहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत-** ½×10=5

एकः टोपिकाविक्रेता आसीत्। सः एकदा (i) ------------- विक्रेतुं ग्रामान्तरं गच्छन् आसीत्। (ii) ------------ सः श्रान्तः अभवत्, अतः(iii) ----------- अधः स्थित्वा शयनम् अकरोत्। तत्र बहवः वानराः आसन्। (iv) ----------- तस्य टोपिकाः स्वीकृत्य वृक्षस्य उपरि अतिष्ठन्। (v) ---------- टोपिकाविक्रेता जागृतः अभवत् तदा सः टोपिकाः न दृष्ट्वा बहु (vi) ---------- अभवत्। सः एकम् (vii) ---------- अकरोत्। सः वानराणां पुरतः स्थित्वा स्वस्य टोपिकां दूरम्

	अक्षिपत्। (viii) ------------ वानराः अपि स्वस्य स्वस्य टोपिकाः अधः (ix) ----------। चतुरः टोपिकाविक्रेता टोपिकाः एकत्रीकृत्य प्रसन्नः भूत्वा ततः (x) ------। अतः कथ्यते- **बलात् बुद्धिः श्रेष्ठा**। **मञ्जूषा** अगच्छत्, अनुकरणशीलाः, वृक्षस्य, दुःखी, यदा, उपायम्, मार्गे, अक्षिपन्, टोपिकाः, ते **अथवा** *** रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितसंवादं पुनः लिखत-** **जनकः** - पुत्र केशव! (i) ------------------------------------ ? **पुत्रः** - हे जनक! अहं 'गीतां' पठामि। **जनकः**- शोभनम् , 'गीता' इति बहु उत्तमः ग्रन्थः अस्ति। 'गीता' महाभारतस्य भागः अस्ति यस्मिन् सप्तशत श्लोकाः सन्ति। **पुत्रः** - आम्, (ii) --। **जनकः** - सत्यम्। किं त्वं जानासि यत् महाभारतस्य लेखकः कः अस्ति ? **पुत्रः** - आम् , जनक! (iii) --। **जनकः** - उत्तमम्, संस्कृतस्य प्रसिद्धौ ग्रन्थौ कौ ? **पुत्रः** - अहं मन्ये, (iv) --------------------------------------। **जनकः** - सत्यम्, त्वं बहु जानासि। अहं बहु प्रसन्नः अस्मि। **पुत्रः** - धन्यवादः पितः! (v) --------------------------------------। **मञ्जूषा** • अस्य लेखकः महर्षिः वेदव्यासः अस्ति। • त्वम् एतावद्-ध्यानेन किं पठसि? • अहं पठामि अतः जानामि। • एतौ प्रसिद्धौ ग्रन्थौ 'रामायणम्' 'महाभारतम्' च स्तः। • एतेषु श्लोकेषु श्रीकृष्णस्य ज्ञानवर्धकाः उपदेशाः सन्ति।	1×5=5

	'ग' भागः **अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (25 अङ्काः)**	
5.	*** अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत- (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) जीवाः **सर्वेऽत्र** मोदन्ताम्। (ii) प्रजहि **हि+एनं** ज्ञानविज्ञाननाशनम्। (iii) कश्चिद् **उद्दण्डः** बालकः उवाच। (iv) **क्रोध एषः** रजोगुणसमुद्भवः। (v) कथमिव पश्येयं **चक्षुः+हीनः**।	1×4=4
6.	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) हिमाद्रितुङ्गश्रृङ्गैः सुशोभिता **सूर्योदयभूमिः** इयम्। (क) सूर्यस्य भूमिः (ख) सूर्योदयस्य भूमिः (ग) सूर्योदयेन भूमिः (घ) सूर्योदयः भूमिः (ii) वानराणां **यूथपः** सर्वान् वानरान् अवदत्। (क) यूथस्य पतिः (ख) यूथं पिबति इति (ग) यूथं पाति इति (घ) यूथस्य पः (iii) सर्वेषामपि महत्त्वं विद्यते **समयम् अनतिक्रम्य**। (क) समयम् यथा (ख) यथासमयम् (ग) समयानुसारम् (घ) यथासमयः (iv) सः **सकरुणम्** उच्चैः अक्रन्दत्। (क) करुणया सह (ख) सह करुणम् (ग) करुणा सह (घ) सा करुणा (v) ततः प्रविशतः **व्यासनारदौ**। (क) व्यासः नारदः (ख) व्यासौ नारदौ च (ग) व्यासः नारदौ च (घ) व्यासः च नारदः च	1×4=4

7.	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) <u>**विपुला**</u> च अत्र वनसम्पदा। (क) विपुलः + टाप् (ख) विपुल + टाप् (ग) विपुल + ङीप् (घ) विपुल + इक् (ii) विद्वांस एव <u>**चक्षुष्मन्तः**</u> प्रकीर्तिताः। (क) चक्षुस्+मत् (ख) चक्षुः+मतुप् (ग) चक्षुर्+मतुप् (घ) चक्षुस्+मतुप् (iii) ईटा हि यस्यास्ति <u>**पुर+ङीप्**</u> प्रधाना। (क) पुरा (ख) पुरः (ग) पुरी (घ) पूर्णा (iv) अस्मिन् अवसरे <u>**समाज+ठक्**</u> कार्यं क्रियते। (क) सामाजिकम् (ख) सामाजिकः (ग) सामाजिकी (घ) सामाजिका (v) <u>**अवक्रता**</u> यथा चित्ते तथा वाचि भवेत्। (क) अवक्र+टाप् (ख) अवक्र+तल् (ग) अवक्र+ङीप् (घ) अवक्र+त्व	1×4=4
8.	**वाच्यानुसारम् उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत – (केवलं प्रश्नत्रयम्)** आदित्यः – वैभव! इदानीं त्वया किं क्रियते ? वैभवः – आदित्य! अधुना तु मया (i) ----------- क्रियते। का वार्ता ? आदित्यः – नास्ति विशेषः। (ii) ----------- क्रीडितुं बहिः गम्यते, त्वमपि आगच्छ। वैभवः – न। श्वः मम परीक्षा भविष्यति अतः अद्य (iii) ----------- सम्पूर्णदिने पठामि। आदित्यः –अस्तु, किन्तु त्वं किं पठसि ? वैभवः – गणितविषयस्य परीक्षा भविष्यति अतः मया गणितविषयः(iv) ----------। **मञ्जूषा** अस्माभिः, पठ्यते, अध्ययनम्, अहम्	1×3=3

9.	**कालबोधकशब्दैः अधोलिखित-दिनचर्यां पूरयत- (केवलं प्रश्नत्रयम्)** (i) सौम्या प्रातः --------- 4:00 वादने उत्तिष्ठति। (ii) ततः सा -----------05:15 वादने योगाभ्यासं करोति। (iii) तदनन्तरं सा ------------- 7:45 वादने विद्यालयं गच्छति। (iv) ----------- 2:30 वादने आगत्य सा पुनः भोजनं करोति।	1x3=3
10.	**मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) प्राणत्राणाय अश्वाः ----------- अधावन्। (ii) यूयं सर्वे -------- मम प्रियाः। (iii) अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण ----------- गृह्यते। (iv) अर्जुन! त्वम् ------- मुञ्च ब्रह्मास्त्रम् एतत् निवारयितुम्। (v) ---------- विषादं त्यक्त्वा उद्यमः क्रियताम्। **मञ्जूषा** इदानीम्, अपि, इतस्ततः, एव, च	1x4=4
11.	*** अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित-अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुनः लिखत – (केवलं प्रश्नत्रयम्)** (i) प्रबुद्धौ <u>**ते**</u> दम्पती आश्चर्येण अतिष्ठताम्। (क) सा (ख) तौ (ग) ताः (घ) तानि (ii) कुमार्गम आश्रितस्य मम <u>**कीदृशः**</u> इयं क्लेशपरम्परा। (क) कीदृशम् (ख) कीदृश्यः (ग) कीदृशाः (घ) कीदृशी (iii) त्वं नर्तनात् अन्यत् किम् अपरं **जानाति**? (क) जानन्ति (ख) जानन्ति (ग) जानामि (घ) जानासि (iv) राजा वैद्यान् आहूय <u>**पृच्छतु।**</u> (क) अपृच्छत् (ख) प्रक्ष्यन्ति (ग) अपृच्छः (घ) अपृच्छन्	1x3=3

	‘घ’ भागः **पठितावबोधनम्** **(30 अङ्काः)**	
12.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत –** तस्य वचनं श्रुत्वा अश्रद्धेयं मत्वा मदोद्धताः कपयः प्रहस्य अवदन्- ‘भो! किमिदम् उच्यते ? न वयं स्वर्गसमानोपभोगान् विहाय अटव्यां क्षार-तिक्त-कषाय-कटु-रूक्षफलानि भक्षयिष्यामः।’ तच्छ्रुत्वा साश्रुनयनो यूथपतिः सगद्गदम् उक्तवान्- रसनास्वादलुब्धाः यूयम् अस्य सुखस्य कुपरिणामं न जानीथ। अहं तु वनं गच्छामि। अथ अन्यस्मिन् अहनि स मेषो यावत् महानसं प्रविशति तावत् सूपकारेण अर्धज्वलितकाष्ठेन ताडितः। ऊर्णाप्रचुरः मेषः वह्निना जाज्वल्यमानशरीरः निकटस्थाम् अश्वशालां प्रविशति दाहवेदनया च भूमौ लुठति। तस्य क्षितौ प्रलुठतः तृणेषु वह्निज्वालाः समुत्थिताः।	5
	अ. एकपदेन उत्तरत – (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) मदोद्धताः के आसन् ? (ii) कः सगद्गदम् उक्तवान् ? (iii) वह्निज्वालाः कुत्र समुत्थिताः ?	½x2=1
	आ. पूर्णवाक्येन लिखत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) साश्रुनयनो यूथपतिः सगद्गदं किम् उक्तवान्? (ii) मेषः किमर्थं भूमौ लुठति ? (iii) कीदृशः मेषः अश्वशालां प्रविशति ?	1x2=2
	*** इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) ‘अवदन्’ क्रियापदस्य कर्तृपदं किं प्रयुक्तम्? (ii) ‘यूथपतिः’ इति पदस्य किं विशेषणपदं प्रयुक्तम् ? (iii) ‘भूमौ’ इत्यस्य किं पर्यायपदं प्रयुक्तम् ?	1x2=2
13.	**अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत –** अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति। व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति सञ्चयात् ॥ पापिनाञ्च सदा दुःखं सुखं वै पुण्यकर्मणाम्। एवं स्थिरतरं ज्ञात्वा साधुवृत्तिं समाचरेत्॥	5
	अ. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) सरस्वत्याः कोशः कीदृशः मन्यते ? (ii) अयं कोशः कथं क्षयमायाति ? (iii) पुण्यकर्मणां फलं किम् ?	½x2=1

	आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) केषां सदा दुःखं भवति ? (ii) भारत्याः कोशः कथं वर्धते ? (iii) मनुष्यः कां समाचरेत् ? *** इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) "अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति।" अत्र वाक्ये क्रियापदं किम् ? (ii) 'दुःखम्' इत्यस्य किं विपर्ययपदं प्रयुक्तम्? (iii) 'अपूर्वः' इत्यस्य विशेष्यपदं चित्वा लिखत।	1x2=2 1x2=2
14.	**अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत –** श्रीकृष्णः - भो धर्मराज! समीचीनं न कृतं भवता। पुत्रशोकविह्वलः भीमसेनः एकाकी एव द्रौणिं हन्तुम् अभिधावति। युधिष्ठिरः - भगवन्! सः तु एकाकी एव द्रोणपुत्राय अलम्। श्रीकृष्णः - न जानाति भवान् द्रौणेः चपलां प्रकृतिम्। पितुः द्रोणात् प्राप्तं ब्रह्मशिरो नाम अस्त्रं विद्यते तस्य पार्श्वे। यदि तत् प्रयुज्यते, सर्वा पृथ्वी दग्धा स्यात्। युधिष्ठिरः - अप्येवम् ! आचार्येण कीदृशः अनर्थः कृतः। किं चपलबालकेभ्यः एतादृश-भीषणानाम् अस्त्राणां प्रदानम् उचितम् ? श्रीकृष्णः - शृणु तावत्, आचार्येण तु प्रियशिष्याय अर्जुनाय प्रीत्या मनसा ब्रह्मास्त्रशिक्षा प्रदत्ता। किन्तु पुत्रप्रेमपराधीनेन तेन अश्वत्थामा अपि तच्छिक्षया वञ्चितः न कृतः। अर्जुनः - अपरं च अस्त्रशिक्षाप्रदानात् पूर्वम् आचार्यः पुत्रं सावधानम् अकरोत्। **अ. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) आचार्यः द्रोणः कं सावधानम् अकरोत् ? (ii) भीमसेनः कं हन्तुम् अभिधावति ? (iii) द्रौणेः प्रकृतिः कीदृशी आसीत् ? **आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) कदा सर्वा पृथ्वी दग्धा स्यात् ? (ii) द्रोणेन अर्जुनाय कथं ब्रह्मास्त्रशिक्षा प्रदत्ता ? (iii) अश्वत्थामा कुतः ब्रह्मशिरो नाम अस्त्रं प्राप्तवान् ? *** इ. निर्देशानुसारम् उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) 'पर्याप्तम्' इत्यस्य किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम् ? (ii) 'जानाति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् अत्र प्रयुक्तम् ? (iii) 'दग्धा' इत्यस्य विशेष्यपदं चित्वा लिखत।	5 ½x2=1 1x2=2 1x2=2

15.	*** रेखाङ्कित-पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत - (केवलं पञ्चप्रश्नाः)** (i) मम पिच्छानाम् **<u>अपूर्वं</u>** सौन्दर्यम्। (ii) अयं पुरुषः **<u>पापं</u>** चरति। (iii) राजा **<u>शक्राय</u>** चक्षुः समर्पितवान्। (iv) एतद् **<u>मनुष्येषु</u>** न प्रयोक्तव्यम्। (v) मधुरभाषिणी **<u>वाणी</u>** पुरुषं प्रह्लादयति। (vi) वयं **<u>स्थलानि</u>** द्रष्टुम् उत्सुकाः स्मः।	1x5=5
16.	**मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखित-श्लोकस्य अन्वयं पूरयित्वा पुनः लिखत –** पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत्। पिताऽस्य किं तपस्तेपे इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता ॥ **अन्वयः** - पिता पुत्राय (i) ----------- महत् (ii) -------------- यच्छति। अस्य पिता किं तपः (iii) ---------- इति (iv) ----------- तत्कृतज्ञता (मन्यते)। **मञ्जूषा** उक्तिः, विद्याधनम्, तेपे, बाल्ये **अथवा** **मञ्जूषायाः साहाय्येन श्लोकस्य भावार्थे रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखत -** असंशयं महाबाहो ! मनो दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन तु कौन्तेय! वैराग्येण च गृह्यते ॥ **भावार्थः**- हे महाबाहो! अत्र संशयः नास्ति यत् एतत् (i) ------------ अतीव चञ्चलम् अस्ति। इदं (ii) --------- नियन्त्रितं भवति परन्तु यदि वयं पुनः पुनः (iii) -------------- कुर्मः, विरक्ताः च भवामः तदा निश्चयेन एतत् वशीकर्तुं (iv) ----------------। **मञ्जूषा** बहुकष्टेन, अभ्यासम्, शक्नुमः, मनः	½x4=2 ½x4=2
17.	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत- (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)** (i) यः इच्छत्यात्मनः **<u>श्रेयः</u>**। (क) अर्घ्यम् (ख) गृहम् (ग) कल्याणम् (घ) अमूल्यम्	1x4=4

	(ii) **<u>सर्वदा</u>** शारदा सदैव अस्माकं मुखे निवसेत्। (क) सर्वदायिनी (ख) सर्वम् (ग) सर्वहितम् (घ) वीणासहिता (iii) अहर्निशं **<u>महानसं</u>** प्रविश्य यत् पश्यति तद् भक्षयति स्म। (क) महानाशम् (ख) भोजनशालाम् (ग) महान्तम् (घ) महती (iv) अस्माकं क्षेत्रे सुवर्णपूरितः **<u>कलशः</u>** विद्यते। (क) कलेशः (ख) काकः (ग) सर्वत्र (घ) घटः (v) तस्याहं **<u>निग्रहं</u>** मन्ये वायोरिव सुदुष्करम्। (क) न्यासः (ख) वशीकरणम् (ग) नेत्रम् (घ) प्रसन्नः	
18.	**अधोलिखित-कथां रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखत –** एकदा भगवान् बोधिसत्त्वः (i) ------------ राजा अभवत्। सः महान् दानी, विनयशीलः, वृद्धोपसेवी च (ii) -------------। तस्य दानशीलताम् श्रुत्वा (iii) ------------- देशेभ्योऽपि जनाः तस्य देशम् आयान्ति स्म। एकदा शक्रः अपि तस्य (iv) ----------------- परीक्षितुम् आगच्छत्। सः नेत्रहीनयाचक-रूपेण आगत्य तं राजानम् एकं (v) ---------------- अयाचत। राजा तस्मै चक्षुर्द्वयमेव प्रायच्छत्। प्रसन्नः (vi) --------------- कतिपयेभ्यः दिनेभ्यः पश्चात् पुनः राज्ञः पुरतः उपस्थितः अभवत्। सः राज्ञः त्यागवृत्तिं प्रशंसन् नेत्रद्वयमपि प्रत्यस्थापयत्। अपि च शतयोजनपर्यन्तं (vii) ------------ पारं द्रष्टुं समर्थः भव इति तस्मै वरम् अयच्छत्। उच्यते अपि- नास्ति त्यागसमं (viii) -----------------। **मञ्जूषा** आसीत्, शिवीनाम्, सुखम्, शैलानाम् अन्येभ्यः, दानशीलताम्, शक्रः, नेत्रम्।	**½×8=4**

-------------0000-------------